

Мамлакатимизда мустақиллик йилларида қонун устуворлигига катта эътибор қаратилиб, умумэътироф этилган халқаро ҳуқуқ қондаларига асосланган ҳамда азалий қадриятларимизга хос хусусиятлар ақс эттирилган миллий қонунчиликка асос солинди. Хусусан, Президентимизнинг 2005 йил 1 августдаги «Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида»ги Фармони юртимизда инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари устувор қадрият сифатида эъзозланаётганининг яққол ифодасидир.

ИНСОНПАРВАРЛИК ВА БАҒРИКЕНГЛИК НАМУНАСИ

2008 йилнинг 1 январидан жиноий жазо тури сифатида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида қабул қилинган мазкур Фармон, давлатимиз суд-ҳуқуқ тизимида алоҳида ўрин эгаллайди. Зеро, у дунёнинг қатор ривожланган давлатлари қатъий амал қиладиган демократик қадриятларга мувофиқ қоладиган меъёрларни ўзида ақс эттириши билан ҳам муҳим аҳамиятга моликдир.

Маълумки, инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, қадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқларининг олий қадрият сифатида ҳисобланиши Конституциямизнинг 13-моддасида белгилаб қўйилган. Демак, яшаш ҳуқуқи муқаддас бўлиб, мутлақ ва дахлсиздир. Шу нуқтаи назардан, 1989 йилнинг 15 декабрида БМТ Бош ассамблеясининг 44-сессиясида Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги Халқаро пактнинг ўлим жазосини бекор қилишга қаратилган иккинчи Факультатив баённомаси қабул қилинди. Шундай қилиб, инсоннинг яшаш ҳуқуқини лозим даражада ҳимоя қилиш масаласи халқаро даражада ўз меъёрий ечимини топди. Бу, ўз навбатида, инсон ҳаётига эътибор, у ёки бу ижтимоий масалалар, шу жумладан, жиноят ва жазо масалаларини ҳал этишда шахс ҳаётининг устуворлигини кўрсатди. Демак, давлатимиз бу борада энг мақбул ва инсонпарварлик тамойилларига тўла риоя этиш йўлини танлади.

Жамиятдаги демократик жара-

ёнлар ва суд-ҳуқуқ амалиётининг таҳлили ўлим жазосини жиноий жазо тури сифатида қўллаш самарасиз эканлигини кўрсатди. Амалиётга кўра, мўътадил ишлаб турган суд тизимида эга бўлган мамлакатларда ўлим жазосидан кўрқиб жиноятчиларнинг фақатгина оз қисмини жиноят содир этишдан тўхтатар экан. Бунга инсон руҳиятидаги айрим ҳолатлар сабаб бўлиб, у муқаррар ўлим тўғрисидаги ўй билан ҳар доим яшаш мумкин эмас. Ақсарият жиноят ишларининг таҳлили шуни кўрсатадики, оғир жиноятни содир этиш чоғида улар жазо ҳақида ўйламайдилар ёки жиноий жавобгарликдан, шу жумладан, ўлим жазосидан кутулиб қолишга умид қиладилар. Ҳа навбатида, ўлим жазоси қўлланилмайдиган мамлакатларда аса одам ўлдириш жинояти мазкур жазо қўлланилиши назарда тутилган давлатларга нисбатан бир неча баробар камдир.

Умуман олганда, жиноятчиликка қарши кураш сиёсатининг воқеаси сифатида ўлим жазосининг борлиги ёки йўқлиги жиноятчилик даражасига жиддий таъсир этмайди. Аксинча, унинг мавжудлиги қонунчиликнинг Конституция ва халқаро ҳуқуқ меъёрларига мувофиқлигини таъминлашни шубҳа остига қўяди. Шунинг учун ҳам ўлим жазосини бекор қилиш йўлини танлаган давлат ўзининг сиёсий-ҳуқуқий устуворликлари ва умуминсонийлик ҳамда одиллик тамойилларини изчил ифода этади.

Шу ўринда ўлим жазосини бекор қилишга қаратилган асослар орасида суд ҳатолари билан боғлиқ жиддий муаммоларни қайд этиш лозим. Масалан, ўлим жазосини жиноий жазонинг бири сифатида сақлаш айбдор бўлмаган одамларни жазолаш хавфини кел-

Фармон ва ижро

тириб чиқаради. Зеро, ҳукм, у назорат тартибида қайта кўрилгунга қадар ижро этиб бўлиниши мумкин. Ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида Президент Фармони-нинг қабул қилингани аса давлатимизнинг жиноий-ҳуқуқий соҳада энг инсонпарвар ва одил сиёсат олиб бораётганлигини яна бир қарра намоян қилди.

Фармонга кўра, Ўзбекистонда 2008 йилнинг 1 январидан ўлим жазоси жиноий жазо тури сифатида бекор қилиниб, унинг ўрнига умрбод ёки ўзоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазосини жорий этиш вазифаси қўйилди. Ўлим жазосининг бекор қилиниши мамлакатимизда ўтказилаётган суд-ҳуқуқ ислохотлари ҳамда жиноий қонунчилик тизимини изчил ва босқич-ма-босқич либераллаштириш натижасидир. Мазкур Фармоннинг амалга киритилиши Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 24-моддасида назарда тутилган ҳар бир инсоннинг яшашга бўлган ўзвий ҳуқуқи, Жиноят кодексига назарда тутилган инсонпарварлик та-

мойили, шунингдек, содир қилган жинояти учун судланган шахсни ахлоқан тўзатиш мақсади билан боғлиқ. Жиноий жазо тизимидан ўлим жазосининг чиқарилиши халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган тамойиллари ва меъёрларига ҳам жавоб беради.

Шу боис 2007 йил 11 июлда давлатимиз раҳбари томонидан «Ўлим жазоси бекор қилиниши му-

носабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни имзоланди.

Мазкур Қонунга биноан Ўзбекистон Республикасининг жиноий жазо тизимидан ўлим жазоси чиқарилиб, у умрбод ва ўзоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси билан алмаштирилди. Яъни, Жиноят кодексининг 43-моддасида назарда тутилган жазо тизимидаги ўлим жазоси бекор қилиниб, унинг ўрнига умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси киритилди.

Жиноят кодексининг 50-моддасига киритилган ўзгартишга кўра, ўзоқ муддатга озодликдан маҳрум қилишнинг тушунчаси ва унинг қўлланиш чегарасини белгиловчи меъёр назарда тутилди ҳамда унинг муддати йигирма йилдан ортқ, лекин йигирма беш йилдан кўп бўлмаган муддат деб белгилаб қўйилди. Таъкидлаш жоизки, бу янги жазо тури эмас, балки озодликдан маҳрум қилиш жазо-

сининг алоҳида муддати бўлиб ҳисобланади.

Шунингдек, Қонунда умрбод ёки ўзоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазолари фақатгина жавобгарликни оғирлаштирадиган ҳолатларда қасддан одам ўлдириш (ЖК 97-моддасининг иккинчи қисми) ва терроризм (ЖК 155-моддасининг учинчи қисми) жиноятларини содир этган шахсларга нисбатан тайинланиши белгиланди. Бундан ташқари, умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси аёлларга, ўн саккиз ёшга тўлмасдан жиноят содир этган шахсларга, олтимиш ёшдан ошган эракаларга нисбатан ва тамом бўлматан жиноятлар учун тайинланиши мумкин эмаслиги назарда тутилди.

Ўлим жазоси бекор қилиниши муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига ҳам баъзи ўзгартишлар киритилди. Жумладан, Кодекснинг 51-моддаси 4-бандига мувофиқ, ўлим жазоси тайинланиши мумкин бўлган жиноятларни содир этишда гумон қилинаётган ёки айбланаётган шахсларнинг иши бўйича ҳимоячининг иштироки шарт эди. Эндиликда бу қоида ўрнига умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган жиноятларда гумон қилинаётган ёки айбланаётган шахслар ҳимоячи билан таъминланиши белгиланди.

Қайд атиш лозимки, ўлим жазосини бекор қилиш билан боғлиқ жараён замирида улкан инсонпарварлик ва бағрикенглик тамойили мужассам. Ўтган вақт ичида аса ана шу меъёрдан келиб чиқиб, тегишли вазирлик ва идоралар, жумладан, судлар томонидан Қонунда белгиланган вазифаларнинг ижросини таъминлаш борасида ҳам кенг қамровли чора-тадбирлар амалга оширилди. Ҳеч шубҳасиз айтиш мумкинки, ҳозирда мазкур Қонун тўлиқ ҳажмда ишламоқда.

Мухтасар айтганда, мамлакатимизда ўлим жазосининг бекор қилингани, энг аввало, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоясини тўла-тўқис таъминлайди ва кафолатлайди. Зеро, ҳуқуқий демократик давлат куриш йўлидан бораётган Ўзбекистоннинг бу борадаги саъй-ҳаракатлари инсонпарварлик тамойилли-нинг миллий қонунчиликка асосланган яна бир муҳим кўринишидир.

Фахриддин РАҲАБОВ,

Олий Мажлис Қонунчилик палатаси Қонунчилик ва суд-ҳуқуқ масалалари қўмитаси аъзоси.